

orașului statutul de adevărată *poartă* a provinciei. Este important de văzut și de corelat cu istoria politică a Imperiului situația aprovizionării cu monedă, un număr de 18 monetării fiind remarcate până acum datorită monedei descoperită aici (p. 29). Sunt analizate și două studii de caz, prezența monedei în comparația dintre castru și oraș, precum și în raportul dintre Drobeta și Dacia. Toate acestea arată importanța Drobetei în sistemul economic roman, cu o dezvoltare graduală care culminează cu obținerea titlului de colonia și cu dezvoltarea economică de până la jumătatea secolului al III-lea. Începând cu jumătatea secolului al III-lea indicele aprovizionării cu monedă a orașului rămâne mai mare decât al provinciei, pentru ca în perioada părăsirii provinciei, indicele să atingă valori considerabile (p. 31), situație care se menține și pentru perioada 306–337, ca urmare a recuceririi unei părți din fosta provincie de către Imperiu. Pentru determinarea monedelor s-au folosit diverse determinatoare, listate în bibliografie și din care nu lipsește RIC, alături de alte 16 referințe bibliografice (p. 33–34).

Cele 10 tabele reflectă în mare descoperirile pe zonele menționate la capitolul unu, pe perioade, dar și pe emitenți. De asemenea, cele 12 grafice ilustrează grafic concluziile. Catalogul este realizat în același mod, cu specificarea datării, a nominalului, monetăriei, identificării în RIC, a axei, diametrului, greutateii, numărului de inventar, context arheologic și a bibliografie în cazul monedelor deja publicate. Se cuvine să mai remarcăm calitatea grafică deosebită a cărții, cu planșe de bună calitate, grafice și tabele care o fac ușor de înțeles și de urmărit. Din punctul de vedere al materialului, lucrarea introduce în circuitul științific o mare parte din materialul inedit, dintre care trebuie să-l remarcăm pe cel care provine de la amfiteatru.

Prin urmare, recomandăm cu căldură această carte tuturor specialiștilor interesați de vestigiile antice ale Drobetei în particular, dar și ale Daciei în general.

Ștefan Viorel Georgescu

Marko Popović, Smilja Marjanović-Dušanić, Danica Popović, *Daily Life in Medieval Serbia*, Clio, Belgrad, 2016, 298 p.

Consecință a muncii unei echipe formate dintr-un arheolog, un istoric de artă și un istoric documentarist, volumul apărut în limba engleză în traducerea lui Charles Robertson, destinat așadar mai ales publicului din afara granițelor Serbiei, aduce în prim plan un subiect polivalent, îndelung cercetat în istoriografia europeană, viața cotidiană. Desigur, primul gând conduce la *Istoria*

vieții private, la generația care a reușit să transforme cotidianul vest-european în istorie. În ciuda acestui fapt, în Serbia, ca de altfel în spațiul est-european, explorarea acestui domeniu a fost de mai slabă intensitate, vădindu-se așadar necesitatea acoperirii subiectului.

Volumul este structurat în trei părți distincte și totuși corelate între ele prin însăși natura subiectului. Construcția discursului intern al cărții este logică și duală concomitent. Pe de o parte, se observă ierarhizarea subiectelor de la vârful piramidei sociale spre baza ei, iar pe de alta, este organizată o incursiune, tot piramidală, pornind de la dimensiunea materială (habitatul) a vieții spre cea spirituală. Lectura conduce spre concluzia că unul dintre obiectivele autorilor a fost acela de a evidenția conexiunea organică între caracteristicile vieții publice a societății și cea privată, idee emisă, de altfel, și în cuvântul introductiv.

Prima parte, *Framing the Every day*, constituită din șase subcapitole, oferă imaginea unei lumi medievale ierarhizate, bine structurate. Locul, ca perezitate, subsumează viața, trecătoare, a membrilor comunității. Habitatul se constituie într-un prim obiectiv: palatele și curțile suveranilor și ale nobilimii sârbe, orașele și târgurile ca mediu de conviețuire, dar și locuința din mediul rural sunt expuse pe larg cu argumente arheologice dar și cu imagini și informații documentare. Capitolul despre viața de familie (p.75) explorează componența unei familii, statutul fiscal și juridic al acesteia. Pasaje generoase au fost dedicate căsătoriei, baza vieții de familie (p.78), nașterii și educației copiilor. „Familii” extinse, armata și mânăstirile, sunt subiecte tratate special. Viața de soldat (p.90), nobil ori țaran, a fost reglementată prin Codul lui Dusan. Unitățile de mercenari au reprezentat, de asemenea, o forță bine antrenată și foarte bine înarmată, numărul lor crescând pe parcursul Evului Mediu, până la 1459. Chestiuni interesante cu privire la armată sunt, de asemenea, construirea și apărarea fortărețelor, echipamentul necesar (scutul sârbesc) dar și componența spirituală a războiului.

Un grup distinct este acela al călugărilor. Mânăstirile, alături de rolul lor spiritual, dețin și alte atribuții, fiind astfel puternice centre economice dar și culturale. Abordarea vieții monastice (p. 112) cuprinde analiza modului în care călugării au locuit, dieta lor, îmbrăcămintea, igiena, rutina zilnică, relația cu lumea exterioară zidurilor mânăstirii. Regula Sfântului Sava a reprezentat prototipul vieții monastice din Serbia, atât a celei în comun, cât și pentru eremiți. Aceștia din urmă, cu un regim de viață mult mai strict decât al călugărilor obișnuiți, au trăit în apropierea mânăstirilor și în strânsă legătură cu acestea, mai ales în zona Muntelui Kariša.

Cea de-a doua parte, *The body and society* (p. 134) cuprinde tot șase subcapitole: alimentația, îmbrăcămintea și bijuteriile, sărbătorile, relaxarea și, nu în ultimul rând, boala și tratarea ei dar și atitudinea față de moarte. Informațiile

cu privire la alimentație provin începând din secolul al XII-lea. Influențe mediteraneene și grecești, dar și din Europa de vest, jalonează dieta locuitorilor din Serbia medievală. Bineînțeles, momente cruciale în modul de alimentație au fost perioadele de foamete sau în timpul postului. Producția de vin, de cereale, de pomi fructiferi, creșterea animalelor și pescuitul în corelație cu comerțul oferă o imagine generoasă despre dietă. Informațiile provin atât din cercetarea arheologică (datorită numărului mare de oase de animale descoperite, în special oi și capre, dar și porci și păsări ori vânat) cât și din sursă documentară. Nu numai alimentele, ci și băuturile alcoolice au fost consumate, în special vinul (p. 145). Modul de preparare al alimentelor dar și condițiile de luat masa ori de păstrare a acestora sunt tot atâtea subiecte la fiecare nivel social: nobilime, orașeni și țărani. Imaginile unor artefacte, obiecte folosite de omul medieval apropie cititorul de lumea palpabilă a acestuia: vesela din ceramică de Studenica din secolul al XIV-lea, dar și platourile din coral, cristal sau metale prețioase, cum este cel din argint care a fost folosit de regele Ștefan Dušan, aflate în patrimoniul Muzeului Național din Belgrad. Un clivaj major s-a produs în alimentația locuitorilor din Serbia după invaziile otomane din secolul al XV-lea: în timp ce ruralitatea a rămas prinsă în tradițional, orașenii au adoptat bucătăria orientală.

Cercetarea vestimentației (p. 153), mult mai expusă influențelor externe decât alimentația, s-a bazat atât pe informații de arhivă, cât și pe fresce și miniaturi. În schimb, în ceea ce privește bijuteriile, principalul furnizor de date a fost însă arheologul. Moda vremii a suferit schimbări sub influența stilului gotic (mijlocul secolului al XIV-lea) dar și italian în zonele de coastă. Din material textil (de in sau cânepă), din lână sau piele, îmbrăcămintea a fost produsă în general pe plan local, acasă. Piese de îmbrăcăminte mai scumpe au fost însă importate de către negustorii din Dubrovnic din Europa vestică. Comerțul cu material scumpe s-a realizat însă și cu Bizanțul, de unde a fost adus brocart, damask, catifea aurită, dar și cu Italia care a exportat mătase ori cu Veneția, exportator de scarlat. Îmbrăcămintea nobililor (masculină și feminină), a orașenilor, a păstorilor este descrisă în detaliu și argumentată cu imagini din fresce (cum este aceea a familiei fondatorilor de la Bela crkva, secolul al XIV-lea) și ale unor obiecte de podoabă deosebite, cum sunt cerceii de la Smederevo sau inelul regelui Ștefan (finalul secolului al XII-lea).

Zilele de sărbătoare, timp sacru, punct de întâlnire al publicului cu privatul (p. 164), au deținut o importanță covârșitoare în viața omului medieval. Sărbători care marchează viața personală (nașterea, botezul, logodna, nunta), sărbătorile creștine care marchează viața temporală a credinciosului, dar și sărbătorirea profană, târgurile, desfășurate pe străzile și în piețele urbane sau chiar în sate, se completează reciproc, fiind exemplificate în special cu informații ce provin

din interzicerile pe care biserica le-a inclus în legile sale. Un rol important în cadrul sărbătorii l-au deținut, alături de băutură și mâncare, muzica și dansul. Varietatea instrumentelor muzicale, unele dintre ele folosite și azi în Serbia, au acompaniat cântece cu caracter romantic, comic ori epic.

Relaxarea (p. 174) sau timpul liber sunt concepte care nu se potrivesc, la o primă privire, cu mentalitatea Evului Mediu, cel puțin nu așa cum o înțelegem noi, azi. S-ar părea că tot în zilele de sărbătoare, când munca nu a fost permisă de către biserică, au fost momentele identificate ca fiind de relaxare. Activitățile la care au putut participa locuitorii, printre altele, au fost: să urmărească “jocurile cavalești”, competițiile de tras cu arcul, de aruncat cu sulița, de călărie, sau chiar să participe la jocul de fotbal (p. 177). Nobilimea, care a dispus de mult mai mult timp liber decât țărănimea sau orășenimea, a putut să se delecteze la vânatoare de cerbi, bouri sau urși. O altă activitate specific elitară a fost dresajul de șoimi și câini ori participarea la turnir.

Însă locurile cu cel mai mare număr de vizitatori au fost cârciuma și bordelul și se pare că în Serbia primele mențiuni despre prostituție apar în documente provenind din Dubrovnik.

Alte două subcapitole, legate între ele, *Boala și tratamentul medical* (p. 181) și *Moartea* (p. 193) aduc în prim-plan ultimul eveniment din viața privată dar și atitudinea pe care omul medieval a avut-o față de corpul său, mentalitatea privind starea de boală dar și locul spitalelor în societatea sârbă medievală. Peste 80 de boli au sunt menționate în documentele care au stat la baza studiului prezent. Ciuma însă, care a decimat populația Europei, n-a lăsat “urme” informaționale în sursele sârbești. O presupusă motivație ar fi aceea a caracterului rural al teritoriului în zona Balcanilor de vest, populația locuind mai ales în sate destul de izolate, situația fiind diferită în aglomerările urbane de pe coastă. Medicamentele, doctorii și rețetele sau sfaturile curative sunt des întâlnite. Astfel, sunt menționați aproape 50 de doctori și farmaciști pe teritoriul Serbiei pe parcursul secolelor XIV–XVI, majoritatea italieni. Primele infirmerii/spitale s-au coagulat tot în jurul mănăstirilor datorită eforturilor Sf. Sava și Sf. Simeon Nemanja, așadar încă din secolul al XII-lea, la Hilandar și Studenica.

Moartea a fost văzută ca un nou început, și nu ca un final, datorită ideilor creștine. Ceremonialul înmormântării a fost reconstituit cu ajutorul informațiilor etnografice, pregătirea locului de înmormântare de regulă în apropierea unei biserici (sau chiar în biserică), obiceiurile de înmormântare, diferite de la o comunitate la alta, jelirea mortului, componentă emoțională a celor rămași. Modul de înmormântare este argumentat cu concluziile excavațiilor arheologice iar monumentele funerare au avut diferite forme, dintre care cea mai uzitată în secolele XIV–XV a fost tipul *stećci*.

Ultima parte a volumului, *Knowledge of the world* (p. 203), se dorește a

fi o privire asupra atitudinii omului medieval față de natura înconjurătoare (în primul subcapitol), față de cosmos, interpretarea fenomenelor unice (comete, calamități naturale) dar și percepția timpului, a trecerii și măsurării lui. Schimbările evidențiate vis-à-vis de timp se leagă, în special, de invențiile tehnologice dar și de noutățile aduse de creștinism spre finalul secolului IV, în teritoriile sârbești anul era calculat după obicei bizantin, de la facerea lumii, iar din secolul al XIV-lea, documentele apar date de la nașterea lui Hristos. Un loc important în economia acestei părți îl ocupă subcapitolul *Literacy and life. Cum libro* (p. 219). Cunoștințele de scris și citit în limba slavonă au fost introduse în secolul al IX-lea în centrele mănăstirești și, ocazional, unii membri ai nobilimii au reușit să aibă asemenea abilități. Se pare că sub dinastia Nemanjić s-au creat condițiile necesare pentru dezvoltarea culturală și alfabetizarea populației. Cea mai mare problemă întâmpinată în procesul de alfabetizare a fost relaționarea dintre limba rafinată a religiei și literaturii, slavona veche scrisă cu alfabet chirilic, cu vulgara. De la finalul secolului al XII-lea însă se poate vorbi despre slavona sârbească. Prin contrast, în arealul de coastă, cu populație romano-catolică, a fost folosită limba latină nu numai în cadrul serviciului divin, ci și în administrație, precum și limba italiană, scrisă cu caractere chirilice. Răspândirea scrisului, educația populației și numărul școlilor sunt doar câteva dintre segmentele importante ale unui astfel de subiect. Și instrumentele de scris și suportul material folosit în acest sens au fost parte a vieții materiale cotidiene a scribului.

Ultima temă abordată este aceea a călătoriilor, *Life in the move* (p. 231). În fapt, călătoria s-a constituit ca o breșă în cotidian, un lucru scos din comun. Motivele călătoriilor, în condiții de nesiguranță, cu numeroase pericole, au fost diverse: război (soldați sârbi capturați în bătălia din 1402 lângă Ankara erau duși în Samarkand), chestiuni diplomatice (în 1308 reprezentantul regelui Milutin mergea la Paris), comerț, pelerinaj (la Santiago de Compostela, în Țara Sfântă). De asemenea, experții în minerit, artiștii și meșteșugarii dar și cărăușii și păstorii au fost printre cei care au călătorit mai des dar cel mai interesant tip de călători par să fi fost curierii.

Apariții editoriale de acest gen, care aduc împreună informația documentară, artefactul arheologic și imaginea de epocă au un impact deosebit atât în cercurile de profesioniști cât și, în special, la publicul larg.

Livia Magina